

מדינת ישראל, משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
אגף לחינוך קדם יסודי

הגדה עם סגנון

לקט מתוך מאגר מולטימדיה לחגי ישראל-

"כל שנה מחדש" למחנכות הגיל הרך

תחילה על ההגדה של פסח, בהמשך עשייה חינוכית

- הגדה של פסח- יצירה בפני עצמה
- נוסחים שונים
- מושגים מן ההגדה
- עשייה חינוכית עם הגדות

יצירה בפני עצמה

ההגדה של פסח כפי שהיא מוכרת לנו היום כוללת את הסיפור המקראי, המדרשים, פרקי הלל וההודיה, קטעי שירה מן הפולקלור ונחשבת ליצירה ספרותית בפני עצמה העשירה בביטויים אמנותיים.

עד המאה השלוש- עשרה הייתה ההגדה של פסח חלק מסידור התפילה הכללי שבו קראו היהודים כל ימות השנה בימי חול ובחגים. במהלך השנים הוצאה ההגדה מן הסידור ונערכה כספר נפרד בשל אופייה המיוחד.

במאה השלוש – עשרה התפתחה מלאכת ייצורו של הספר הכתוב בכתב יד באירופה, כמו כן השתכללו האמצעים הטכניים: הכנת הדיו, הצבעים, עלי זהב וחומרים אחרים ועיבוד הקלף

מדינת ישראל, משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
אגף לחינוך קדם יסודי

לכתיבת הספרים. כל אלה תרמו ליכולתם של האמנים והסופרים להתמסר לכתיבה והעיטור של כתבי היד ביניהם ההגדה לפסח.

בתחילה יכלו לרכוש לעצמם את ההגדות המאורות, רק העשירים בקרב הקהילות היהודיות בייחוד בספרד. אנשים אלה עבדו בחצרות אנשי השלטון או הנסיכים והכירו מקרוב את הספרים המאורים. עם הכרת כתבי היד המאורים הרגישו האמנים היהודים צורך לפתח סגנון ייחודי. כך נוצר שילוב של נושאים ומוטיבים יהודיים מסורתיים, כשהסגנון הושפע מהעיצוב הנוצרי של התקופה, מסגנון האמן וטעמו של המזמין.

המהדורה הראשונה הידועה של ההגדה כספר בפני עצמו הודפסה בגוואדאלחרה, ספרד, 1482. מהדורה זו הודפסה על 12 עמודים ובשני טורים.

לאורך הדורות נוספו לסגנון העיצובי-חזותי של ההגדה, ציורים, איורים, עיטורים, דפי שטיח (מילה חמה) שהוסיפו פירושים שונים לסיפור הפסח ולדמויות. במאה השלוש עשרה התגבש סופית סגנון ההגדה אך גם בתקופות מאוחרות יותר ניתן למצוא תוספות ושינויי נוסח.

בתחילת המאה ה-20 הבחינו חוקרי ההגדות בשלושה נוסחים עיקריים של הגדות: נוסח ספרדי, אשכנזי ואיטלקי. ההבדל העיקרי בין ההגדות הוא ביחס שבין הטקסט לציור ובצורת האותיות.

הגדה בנוסח ספרדי

יהדות ספרד יצרה במאות השלוש עשרה עד החמש עשרה הגדות מפוארות שיש בהן ציורי צבע הנפרשים על עמודים שלמים והגדות שבהן רק עמודי טקסט מעוטרים, בשוליים או בתוכם בציורים שונים. ציורי הטקסט השכיחים בהגדות אלה הם: הפסח (שה הפסח), המצה והמרור.

להגדה הספרדית שלושה חלקים: קובץ של ציורים מיניאטוריים מן המקרא הנפרשים על עמודים שלמים, טקסט של ההגדה ופיוטים הנאמרים בבית הכנסת בשבוע הפסח ובשבת הקודמת לחג. הציורים לקוחים מספר בראשית ומספר שמות ומתייחסים לבריאת העולם, ליציאת מצרים, למתן תורה ולמשה בהר סיני. מן הציורים ניתן ללמוד על ההכנות לחג, הווי חג במשפחה ותיאור עריכת הסדר.

ברבות מן הגדות ניתן למצוא דפים עם אותיות מעוטרות. האותיות בהגדה הספרדית, זקופות, צרות ומוארכות וכל הקווים בעובי אחיד. הידועים ביותר בין 12 כתבי היד של ההגדות הספרדיות הן: "הגדת סרייבו", "הגדת קויפמן", ו"הגדת הזהב".

"הגדת סרייבו" שנכתבה וצויירה במאה ה-14 התגלתה בסרייבו. הגדה זו נשמרה במוזיאון העיר עד פרוץ מלחמת האזרחים ביוגוסלביה. הגדה זו נחשבת לכתב היד המאויר העברי הידוע ביותר. היא כוללת 34 עמודי מיניאטורה, טקסט מאויר של ההגדה, פיוטים וקטעים מן התורה הנקראים בחול המועד.

הגדה בנוסח אשכנזי

ההגדות המיוחסות ליהדות אשכנז, מעוטרות בציורי שוליים סביב הטקסט. בהגדות אלה ניתן להבחין בשתי קבוצות: בהגדות הקדומות בהן ניתן להבחין באיורים המתארים מנהגים

מדינת ישראל, משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
אגף לחינוך קדם יסודי

ותמונות המסבירות את הכתוב. והגדות מתקופות מאוחרות יותר שלציורים המופיעים בהם אין קשר לכתוב.

האותיות בהגדה האשכנזית, מרובעות יותר, הקווים המאוזנים של האות עבים והמאונכים דקים.

בין ההגדות המצוירות החשובות בנוסח האשכנזי ניתן למצוא את "הגדת הדרקונים" מן המאה השלוש עשרה מצפון צרפת המעוטרת בדרקונים וביצורים מפחידים אחרים ואת "הגדת ראשי הצפורים" שנכתבה ואוירה במיינץ שבגרמניה. בהגדה זו לדמויות המצוירות בה יש ראשי ציפורים. יתכן שסגנון זה נובע מהאיסור לצייר דמויות אדם אבל יש כאלה הסוברים שזה היה סגנון ציור מקובל גם על הנוצרים באותו אזור. האיורים בהגדה זו מופיעים בשולי הטקסט ומתייחסים ישירות אל הטקסט הכתוב.

סגנון האיורים בהגדה זו עממי, עם הומור, אין לדמויות רקע כלשהו הן אינן מעוטרות בזהב, אין תחושת קדש. אך הבעותיהם מלאות חיים. המאפיין את הדמויות הוא העיסוק היומיומי של מלאכות הבית, מצבים המתארים סבל או שמחה וניהול סדר פסח או תפילה בציבור. הגדה זו יצאה במהדורת בשנת 1967.

הגדה בנוסח האיטלקי

במאה ה-15 הושפעה ההגדה האיטלקית בעיקר מן ההגדות בנוסח האשכנזי. ההגדות בנוסח זה מאופיינות בציורים לא רק בשולי הדף אלא גם במרכז ובסוף הדף. הציורים גדולים כמו בהגדות הספרדיות אך מסבירים את הטקסט כמו בהגדה האשכנזית. בנוסף לציורים מקושטת ההגדה האיטלקית במוטיבים מן הצומח, בעלי חיים ובעיקר ציפורים. הגדה ידועה בנוסח זה הינה ההגדה ש"בכתב יד רוטשילד" מהמאה ה-15, המוצגת במוזיאון ישראל.

במחצית הראשונה של המאה-20, בעקבות הגירת יהודים שגורשו מגרמניה ניתן למצוא סוג חדש של הגדות איטלקיות- אשכנזיות שבהן הסגנון הוא איטלקי, הכתב והעיטוב – אשכנזיים.

הבהרה למושגים מן ההגדה

ביטויים אמנותיים: ציורים, עיטורים, דפי שטיח עשירים בצורות גיאומטריות, כתב מעוטר

דפי שטיח: בכתבי היד המצוירים מארצות האיסלם ניתן להבחין בעיטור שעיקרו צורות גיאומטריות ומוטיבים מן הצומח הערוכים כשטיח על דף. חלק מקווי ההיקף של צורות אלה עשויים במיקרוגרפיה, כלומר: הצורה מתקבלת על ידי סידור הטקסט בכתב זעיר לצורה כלשהי. דפי שטיח אלו באו במקום ציורי דמויות וציורי גוף שהיו אסורים בארצות האיסלם.

נתגלתה בסרייבו: את ההגדה המפורסמת הביא למכירה בבית הספר בסרייבו בשנת 1894 ילד יהודי. הספר היה מנכסי המשפחה מאות שנים. לאחר מות האב המשפחה ירדה מנכסיה ונאלצה למוכרו. מאז נחקרת ההגדה על ציוריה ועיטוריה.

יהדות ספרד: יהדות ספרד כללה את יהדות פרובנס שבדרום צרפת, יהדות פורטוגל ויהדות צפון אפריקה

מדינת ישראל, משרד החינוך
המינהל הפדגוגי
אגף לחינוך קדם יסודי

יהדות אשכנז: כללה את הקהילות היהודיות במרכז צרפת ובצפונה, חבל אלזס ולותרינגיה שבגרמניה, אנגליה וארצות השפלה (הולנד ובלגיה). מהמאה החמש עשרה הגיעה תרבות אשכנז גם לצפון איטליה, בוהמיה, מורביה שהיא צ'כיה של היום פולין ורוסיה.
פקסימיליה: העתק מדויק של כתב יד, תעודה, חתימה וכד', באמצעות צילום ותדפיס.

עשייה חינוכית

פעילויות להכרות ההגדה של פסח על מרכיביה האמנותיים כדאי שיעשו לאחר שהילדים הכירו את סיפור החג וכדי שיוכלו לזהות את המצויר בהגדה.

מתבוננים ומתרשמים

נבקש מהילדים להביא מהבית הגדות של פסח ונצטרף לפעילות זו גם את מבחר ההגדות שבגן:

- נתבונן ונתרשם ממראה ההגדה: הכריכה, האיורים, הכתב
- נבחין עם הילדים במגוון ציורים הכוללים: דמויות, אירועים, סיפורים מוכרים
- נבחין במוטיבים האמנותיים השונים בהגדה
- נשווה בין הציורים, המוטיבים השונים וסוגי הגופנים בהגדות השונות.

אוצרים תערוכה

נציע לילדים לתכנן את הצגת ההגדות לתערוכה, שתאפשר התבוננות חופשית לאורך היום.

- נגדיר כללי התבוננות בהגדות משפחתיות יקרות ערך
- ילדים יבחרו היכן למקם את התערוכה, יתנו לה שם
- נוסיף לכל הגדה את הסיפור המיוחד שלה במידה ויש
- נבחר מנחה/ים מבין הילדים שינחו, יסבירו לילדים על ההגדות.

הגדה עם סיפור

כדאי להזמין בני משפחה שלהם הגדות מיוחדות, או כאלה שעוברות במשפחה מדור לדור, לספר את סיפור ההגדה המשפחתית.

מתוך מאגר מולטימדיה לחגי ישראל" - כל שנה מחדש", למחנכות הגיל הרך בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי

שיתוף פעולה של האגף לחינוך קדם יסודי, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים של משרד החינוך ומפ"ט עמל.